

The impact of strategic deviation on tax avoidance: a moderating role of firm risk environment factors

Nafiseh Manian, MA student, Department of Accounting, Shahi .C., Islamic Azad University, ShahinShahr, Iran

Maryam Emamimibody*, Professor, Faculty of Management and Economics, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

Article History

Received: 25 August 2025

Revised: 19 October 2025

Accepted: 14 December 2025

Keywords

Tax Avoidance,
Strategic Deviation,
Risk Environment

Corresponding Author Email:

1111759154@iau.ac.ir

ABSTRACT

This study investigates the impact of strategic deviation on tax avoidance, with an emphasis on the moderating role of firm risk environment factors—including financial constraints, institutional ownership, and product market competition. Integrating agency theory with a risk-based approach, the research posits that strategic deviation—defined as the extent to which a firm diverges from conventional industry norms—increases environmental uncertainty and risk, thereby fostering opportunistic behaviors such as tax avoidance. This is an applied, retrospective study employing quantitative data. The statistical population comprises companies listed on the Tehran Stock Exchange, with a sample of 124 firms selected using systematic elimination, covering the period from 2016 to 2023. Results from panel regression models with fixed effects reveal that strategic deviation exerts a positive and significant effect on tax avoidance. Furthermore, financial constraints and product market competition strengthen this relationship, whereas institutional ownership—through its monitoring role—attenuates the effect of strategic deviation on tax avoidance. These findings underscore the critical role of institutional and structural factors within a firm's risk environment in shaping tax-related behaviors. The results can guide tax policymakers and regulatory authorities in developing more effective oversight mechanisms.

How to cite this article:

Manian, N., & Emamimibody, M. (2026). The impact of strategic deviation on tax avoidance: a moderating role of firm risk environment factors, *Journal of Strategic Management Studies*, 66(17), 317-337. (In Persian with English abstract). <https://doi.org/10.22034/smsj.2025.543382.2188>

©2023 The author(s). This is an open access article distributed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC), which permits use, sharing, adaptation, distribution and reproduction in any medium or format, as long as you give appropriate credit to the original author(s) and the source.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction:

To achieve sustainable economic development, governments must rely on tax revenues to finance their current expenditures. However, due to practices such as tax avoidance and tax evasion, tax revenues constitute only a modest portion of national income—highlighting the critical need to understand tax avoidance and its underlying drivers. Tax avoidance entails exploiting legal loopholes to minimize tax obligations, yielding significant cash savings for companies and facilitating wealth transfers from the government to shareholders. Yet, these strategies also incur costs, such as reputational harm, tax penalties, and elevated agency costs. A pivotal determinant of corporate tax behavior is strategic deviation, which measures how far a firm's strategic posture diverges from prevailing industry norms. Firms with pronounced strategic deviation typically encounter heightened uncertainty and environmental risks, fostering opportunistic actions like tax avoidance. Key firm-level risk factors moderate this dynamic:

- Financial constraints—a firm's difficulty in securing adequate funding for optimal growth—amplify tax avoidance tendencies. Constrained firms prioritize internal cash preservation, as external financing proves costly or unattainable.
- Institutional ownership, embodied by influential shareholders (e.g., banks, financial institutions, government entities), imposes robust monitoring that diminishes strategic deviation's influence on tax avoidance.
- Product market competition escalates operational risks and pressures, thereby strengthening the link between strategic deviation and tax avoidance.

These institutional and structural elements profoundly shape corporate tax strategies. Policymakers and regulators should integrate them into robust oversight frameworks to curb avoidance while promoting fiscal sustainability.

Methodology:

The present research is descriptive in nature, applied in terms of its objective, and falls within the scope of deductive and retrospective studies using quantitative data. The statistical population of the present study includes companies admitted to the Tehran Stock Exchange from various industries. Using systematic elimination, 124 companies from those listed on the Tehran Stock Exchange during the period 2016–2023 were selected as the statistical population. Therefore, the observations of the present study over the time span from 2016 to 2023 amount to 922 company-year observations (8 years × 124 companies). In this study, four hypotheses examined.

Results and Discussion:

The findings of this study indicate that strategic deviation has a positive and statistically significant impact on tax avoidance. With a coefficient of 0.002 and a p-value of 0.006, the first hypothesis is confirmed at the 95% confidence level. Moreover, financial constraint, introduced as a moderating variable in the second hypothesis, strengthens this relationship; the interaction term's coefficient increased from 0.0008 to 0.0012, and its significance level (0.010) falls within the acceptable threshold. In the third hypothesis, institutional ownership is examined as a moderating variable, and the results show that it weakens the relationship between strategic deviation and tax avoidance. Specifically, the interaction term has a negative coefficient (-0.015) and a highly significant p-value (0.000), both supporting the hypothesis. Finally, the findings related to the fourth hypothesis demonstrate that product market competition also amplifies this relationship, with a considerably larger interaction coefficient (0.373) and strong statistical significance (p-value = 0.000), indicating robust explanatory power of the model. Overall, the results suggest that strategic

deviation, under specific organizational and environmental conditions, significantly influences corporate tax avoidance, and the presence of moderating variables meaningfully alters the strength and direction of this relationship.

Conclusion:

This study examined the relationship between strategic deviation and tax avoidance in companies listed on the Tehran Stock Exchange through four research hypotheses. The results revealed a significant positive effect of strategic deviation on tax avoidance, indicating that firms diverging from industry-standard strategic paths are more inclined to engage in opportunistic behaviors such as tax avoidance. This pattern aligns with agency theory, which posits that managers often prioritize personal interests over those of shareholders and society, particularly when governance mechanisms are weak. The second hypothesis was also supported, demonstrating that financial constraints amplify this relationship. Limited access to financial resources exerts pressure on managers to preserve liquidity, rendering tax avoidance a more appealing strategy. The third hypothesis confirmed that institutional ownership mitigates the positive effect of strategic deviation on tax avoidance. By strengthening oversight and reducing agency costs, institutional investors function as an effective governance mechanism that curbs managerial opportunism and strategic misalignment. Finally, the fourth hypothesis was validated, revealing that product market competition intensifies the link between strategic deviation and tax avoidance. Competitive pressures constrain profitability, prompting managers to pursue alternative avenues—such as tax minimization—to offset financial shortfalls. Overall, the findings indicate that strategic deviation, under specific organizational and environmental conditions, exerts a significant influence on tax avoidance. Moreover, moderating variables—including financial constraints, institutional ownership, and market competition—play a pivotal role in determining the intensity and direction of this relationship. These results are consistent with recent empirical studies, notably Habib et al. (2024), and contribute meaningfully to the expanding literature on corporate governance, financial behavior, and tax planning strategies.

Keywords: Tax avoidance, Strategic deviation, Risk environment

تأثیر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی با رویکرد عوامل تعدیل گر مرتبط با محیط ریسک شرکت

نقیسه مانیان، دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه حسابداری، واحد شاهین شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهین شهر، ایران
سیدحمید خداداد حسینی*، مدیریت بازرگانی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

چکیده

هدف این پژوهش، بررسی تأثیر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی با تأکید بر نقش تعدیل گر عوامل مرتبط با محیط ریسک شرکت شامل محدودیت مالی، مالکیت نهادی و رقابت در بازار محصول است. با تلفیق نظریه نمایندگی و رویکرد مبتنی بر ریسک، فرض می شود که انحراف راهبردی به عنوان فاصله شرکت از الگوهای متعارف صنعت، سطح عدم اطمینان و ریسک های محیطی را افزایش می دهد و زمینه ساز رفتارهای فرصت طلبانه ای همچون اجتناب مالیاتی می گردد. پژوهش حاضر از نوع کاربردی و مبتنی بر داده های گذشته نگر است. جامعه آماری شامل شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران بوده و با استفاده از روش حذف سیستماتیک، داده های ۱۲۴ شرکت در بازه زمانی ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۲ تحلیل شده است. نتایج حاصل از مدل های رگرسیون پانلی با اثرات ثابت نشان می دهد که انحراف راهبردی اثر مثبت و معناداری بر اجتناب مالیاتی دارد. همچنین، محدودیت مالی و رقابت در بازار محصول این رابطه را تقویت می کنند، در حالی که مالکیت نهادی با ایفای نقش نظارتی، اثر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی را تضعیف می نماید. این یافته ها اهمیت عوامل نهادی و ساختاری در محیط ریسک شرکت را در شکل گیری رفتارهای مالیاتی آشکار می سازد و می تواند مبنای تصمیم گیری برای سیاست گذاران مالیاتی و نهادهای نظارتی باشد.

اطلاعات مقاله

سابقه مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۰۳

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۷/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۲۳

واژه های کلیدی

اجتناب مالیاتی،

انحراف راهبردی،

محیط ریسک

ایمیل نویسنده مسئول

1111759154@iaui.ir

استناد به این مقاله: مانیان، نقیسه؛ امامی میبدی، مریم (۱۴۰۵). تأثیر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی با رویکرد عوامل تعدیل گر مرتبط با محیط ریسک شرکت، مطالعات مدیریت راهبردی، (۱۷)، ۶۶-۳۳۷.

۱. مقدمه

دولت برای دستیابی به توسعه اقتصادی باید بتواند هزینه‌های جاری خود را از محل درآمدهای مالیاتی تأمین کند. اما تحقیقات نشان می‌دهد به دلایلی نظیر اجتناب مالیاتی و فرار مالیاتی، درآمدهای مالیاتی درصد پائینی از منابع درآمدی کشور را تشکیل می‌دهد و همین موضوع اهمیت مطالعات اجتناب مالیاتی و عوامل مؤثر بر آن را بیش از پیش آشکار می‌سازد [۲۵]. اجتناب از مالیات را می‌توان فعالیت‌هایی در نظر گرفت که با بهره‌گیری از خلأهای موجود در قانون، به شرکت کمک می‌نماید تا مالیات کمتری پرداخت کند [۳۳]. اجتناب از مالیات مزایایی را برای شرکت‌ها در قالب انتقال ثروت از دولت به سهامداران فراهم می‌کند. چنین استراتژی‌هایی معمولاً ماهیت بلندمدت دارند و پرداخت مالیات را برای چندین سال به تعویق می‌اندازند. در نتیجه، پس‌انداز نقدی ناشی از اجتناب مالیاتی می‌تواند قابل توجه باشد [۳۷]. با این حال، فعالیت‌های اجتناب از مالیات هزینه‌هایی مانند هزینه نمایندگی، شهرت منفی و جرایم مالیاتی را نیز بر شرکت‌ها تحمیل می‌کند [۹].

پیشینه تحقیق نشان می‌دهد انحراف راهبردی می‌تواند باعث افزایش گرایش شرکت‌ها به سوی اجتناب مالیاتی شود [۱۳]. انحراف راهبردی میزان همسویی راهبرد یک شرکت با راهبرد همتایان صنعت را اندازه‌گیری می‌کند. به عبارت دیگر، انحراف راهبردی توضیح می‌دهد که چگونه الگوی تخصیص منابع یک شرکت می‌تواند با الگوی صنعت آن متفاوت باشد [۷]. نظریه نهادی نشان می‌دهد که سازمان‌هایی که راهبردهای مشابه را دنبال می‌کنند، تمایل دارند همگن باشند، در حالی که انطباق با هنجارهای صنعت ریسک کمتری دارد و بیشتر قابل دفاع است [۲]. انحراف از هنجارها ریسک و عدم اطمینان را افزایش می‌دهد [۱۰].

محدودیت مالی بیانگر شکست یک شرکت در تأمین بودجه مورد نیاز برای تأمین مالی مسیر بهینه رشد خود است [۳۸]. شرکتی دارای محدودیت مالی بیشتر است که بین مصارف داخلی و خارجی وجوه سرمایه‌گذاری در آن تفاوت زیادی وجود داشته باشد. محدودیت مالی مانع از تأمین همه وجوه مورد نیاز برای سرمایه‌گذاری‌های مطلوب شرکت می‌شود [۸]. شرکت‌هایی که محدودیت‌های مالی دارند، در صورتی که از تأمین مالی خارجی برای تأمین مالی سرمایه‌گذاری‌های آتی استفاده کنند، متحمل هزینه‌های بالای سرمایه می‌شوند. دسترسی به تأمین مالی خارجی نیز برای یک شرکت دارای محدودیت مالی یک چالش است. بنابراین، تأمین مالی داخلی برای یک شرکت محدود، برای تأمین مالی سرمایه‌گذاری‌های مورد نظر، جذاب‌تر است [۱۴].

مالکیت نهادی نیز متغیر دیگری است که می‌تواند باعث تعدیل تأثیر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی شود. مالکیت نهادی یکی از انواع ساختار مالکیت است که بیانگر حضور سهامداران نهادی از قبیل بانک‌ها، مؤسسات مالی، دولت و هلدینگ‌ها در بدنه مالکیتی شرکت است [۳۲]. جریانی از تحقیقات نشان می‌دهد که شرکت‌هایی که در محیطی بسیار رقابتی فعالیت می‌کنند، با ریسک بالایی مواجه هستند که ناشی از افزایش جریان نقدی و نوسانات سود است [۱]. در صناعی که از فشار رقابتی پایین‌تری برخوردار هستند، شرکت‌ها با انحراف راهبردی بیشتری مواجه‌اند، زیرا در چنین بازاری شرکت آزادی عمل بالاتری دارد و کمتر از طرف رقبا تهدید می‌شود [۲۶].

بر این اساس، بررسی تأثیر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی با در نظر گرفتن نقش تعدیل‌گر عوامل مرتبط با محیط ریسک شرکت شامل محدودیت مالی، مالکیت نهادی و رقابت در بازار محصول است. برخلاف بیشتر مطالعات پیشین که عمدتاً بر ویژگی‌های مالی یا ساختارهای کنترلی مانند حاکمیت شرکتی در تبیین اجتناب مالیاتی تمرکز داشته‌اند، این پژوهش با تمرکز بر انحراف راهبردی - یعنی میزان فاصله راهبردهای شرکت با الگوهای متعارف صنعت - به دنبال آن است که نشان دهد چگونه سیاست‌های راهبردی متفاوت می‌توانند رفتارهای مالیاتی شرکت را تحت تأثیر قرار دهند. با توجه به نقش کلیدی مالیات در تأمین منابع مالی دولت و تحقق عدالت اجتماعی، شناسایی عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی از منظر راهبردی و ساختاری اهمیت بسزایی دارد. در همین راستا، این پژوهش تلاش می‌کند پاسخی برای این پرسش بیابد که آیا شرایط خاص مالی، ساختار مالکیتی و شدت رقابت در صنعت می‌توانند بر شدت تأثیر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی اثرگذار باشند؟ یافته‌های این مطالعه می‌تواند علاوه بر ارائه چشم‌اندازی نو برای پژوهشگران، در تدوین سیاست‌های کنترلی و مالیاتی برای نهادهای نظارتی و تصمیم‌گیران اقتصادی نیز کاربرد مؤثری داشته باشد.

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

مبانی نظری. تاثیر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی. انحراف راهبردی می‌تواند یکی از پیشران‌های اصلی در گرایش شرکت‌ها به اجتناب مالیاتی باشد [۱۴]. انحراف راهبردی به‌طور کلی به میزان فاصله‌گیری استراتژی یک شرکت از الگوهای رایج و پذیرفته‌شده در صنعت اشاره دارد. به عبارت دیگر، زمانی که نحوه تخصیص منابع و تصمیم‌گیری‌های کلان یک شرکت با جریان غالب صنعت هم‌راستا نباشد، می‌توان گفت که شرکت در مسیر راهبردی متفاوتی حرکت می‌کند [۷]. از منظر نظریه نهادی، سازمان‌ها تمایل دارند با تبعیت از هنجارهای رایج در صنعت، مشروعیت و مقبولیت خود را حفظ کنند. حرکت در مسیرهای شناخته‌شده و متعارف، نه تنها ریسک کمتری دارد، بلکه از دید ذی‌نفعان، قابل دفاع‌تر و موجه‌تر است [۲]. در مقابل، انحراف از این هنجارها، اگرچه ممکن است نوآورانه تلقی شود، اما با سطوح بالاتری از ریسک، ابهام و عدم قطعیت همراه است [۱۰]. در چارچوب نظریه نمایندگی، این ویژگی رفتاری می‌تواند بستری مناسب برای رفتارهای فرصت طلبانه مدیران فراهم آورد. شرکت‌هایی که در مسیرهای راهبردی متفاوتی حرکت می‌کنند، معمولاً در موقعیتی قرار می‌گیرند که امکان مقایسه عملکرد آن‌ها با سایر رقبای کاهش می‌یابد. این عدم شفافیت، فضایی فراهم می‌کند تا مدیران با توسل به شیوه‌هایی همچون اجتناب مالیاتی، اهداف شخصی خود را در اولویت قرار دهند [۱۵]. علاوه بر این، ام و هان (۲۰۲۲) [۳۶] نشان داده‌اند شرکت‌هایی با انحراف راهبردی معمولاً تمایل دارند سطوح بالاتری از نقدینگی را در اختیار داشته باشند؛ رویکردی که می‌تواند به کاهش ارزش بلندمدت شرکت بینجامد. از سوی دیگر، حضور هم‌زمان ریسک بالا و ضعف در نظارت بیرونی، شرکت را در موقعیتی قرار می‌دهد که انجام اقدامات پرریسک مالی، از جمله اجتناب مالیاتی، محتمل‌تر می‌شود. در نتیجه، با ترکیب رویکرد نهادی، نظریه نمایندگی و منطق ریسک‌پذیری، می‌توان دریافت انحراف راهبردی نه تنها نشان‌دهنده فاصله‌گیری شرکت از مسیرهای رایج در صنعت است، بلکه می‌تواند محرکی برای تشدید رفتارهای اجتنابی در حوزه مالیات نیز باشد [۳۶].

نقش تعدیلگری محدودیت مالی در تاثیر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی. محدودیت مالی یکی از چالش‌های اساسی پیش‌روی شرکت‌ها در فرآیند تأمین منابع لازم برای سرمایه‌گذاری‌های ارزش‌آفرین است. بر اساس دیدگاه سلسله‌مراتب مالی [۱]، شرکت‌ها ترجیح می‌دهند ابتدا از منابع داخلی برای تأمین مالی استفاده کنند و تنها در صورت کفایت نداشتن این منابع، به تأمین مالی خارجی روی آورند. اما در شرایط وجود محدودیت مالی، نه تنها دسترسی به منابع خارجی پرهزینه و دشوار است، بلکه امکان بهره‌گیری کامل از فرصت‌های سرمایه‌گذاری مطلوب نیز به شدت کاهش می‌یابد. در چنین فضایی، وجوه نقد داخلی به دارایی‌ای حیاتی برای شرکت‌های دارای محدودیت مالی تبدیل می‌شود. از آنجا که اجتناب مالیاتی می‌تواند جریان‌های نقدی را بدون نیاز به ورود سرمایه‌گذار خارجی افزایش دهد، این شرکت‌ها به‌طور فزاینده‌ای به برنامه‌ریزی‌های مالیاتی تهاجمی روی می‌آورند [۸]. ادوارز و همکاران (۲۰۱۶) [۱۱] نشان داده‌اند که شرکت‌های با محدودیت مالی بالا اغلب با نرخ‌های مؤثر مالیاتی پایین، سطح بالایی از مزایای مالیاتی شناسایی نشده، و گرایش بیشتر به بهره‌گیری از پناهگاه‌های مالیاتی مشخص می‌شوند [۱۱]. از منظر نظریه نمایندگی، این رفتار قابل درک است؛ زیرا مدیران در شرکت‌های دارای محدودیت مالی و فضای نظارتی ضعیف‌تر، انگیزه بیشتری برای حفظ منابع نقدی از طریق ابزارهایی مانند اجتناب مالیاتی دارند تا قدرت تصمیم‌گیری خود را در برابر مالکان تقویت کنند. نکته مهم‌تر آنکه، شرکت‌هایی که از نظر راهبردی نیز از جریان غالب صنعت فاصله می‌گیرند - یعنی دچار انحراف راهبردی هستند - برای پیگیری اهداف نوآورانه یا ورود به بازارهای جدید، به سرمایه‌گذاری‌های پرهزینه‌تری نیاز دارند. این شرکت‌ها به‌واسطه ساختار متفاوت راهبردی، در معرض ریسک‌های بیشتر و فشارهای تأمین مالی شدیدتری قرار می‌گیرند. در این زمینه، محدودیت مالی می‌تواند محرک تشدید انحراف راهبردی و در نتیجه، افزایش تمایل به اجتناب مالیاتی باشد [۱۴]. بنابراین، می‌توان چنین استدلال کرد که رابطه میان انحراف راهبردی و اجتناب مالیاتی، در بستر شرکت‌هایی با محدودیت مالی شدید، تقویت می‌شود. به عبارت دیگر، وقتی فشارهای ناشی از محدودیت منابع مالی با نیاز به تأمین مالی برای استراتژی‌های غیرمتعارف تلاقی می‌یابد، شرکت‌ها با شدت بیشتری به‌سوی رفتارهای اجتنابی مالیاتی سوق داده می‌شوند؛ رفتاری که نه فقط به‌عنوان یک انتخاب مالی، بلکه به‌عنوان یک ضرورت راهبردی تلقی می‌گردد [۱۵].

نقش تعدیلگری مالکیت نهادی در تاثیر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی. مالکیت نهادی یکی از ابعاد مهم ساختار مالکیت، می‌تواند نقش مؤثری در تعدیل رابطه میان انحراف راهبردی و اجتناب مالیاتی ایفا کند. مالکیت نهادی به حضور نهادهایی نظیر بانک‌ها، شرکت‌های سرمایه‌گذاری، صندوق‌های بازنشستگی، دولت، هلدینگ‌ها و دیگر بازیگران نهادی در ساختار سهام‌داری شرکت اشاره دارد. این نهادها، به‌واسطه

مالکیت قابل توجه و تخصص حرفه‌ای، از توانایی بالقوه‌ای برای نظارت بر عملکرد مدیریت و کاهش رفتارهای فرصت‌طلبانه برخوردارند [۳۲]. در چارچوب نظریه نمایندگی، نهادهای مالک به دلیل منافع بلندمدت و سرمایه‌گذاری قابل توجه، انگیزه و قدرت لازم برای کنترل مدیران و جلوگیری از اقدامات مخرب از جمله برنامه‌ریزی مالیاتی تهاجمی را دارند. برخلاف سهامداران خرد، این نهادها اغلب به اطلاعات دسترسی بیشتری دارند و می‌توانند در فرآیند تصمیم‌گیری شرکت دخالت مؤثرتری داشته باشند. در نتیجه، حضور فعال آن‌ها به‌طور بالقوه می‌تواند هزینه‌های نمایندگی را کاهش دهد و انضباط مالی را در شرکت افزایش دهد [۲۰]. از سوی دیگر، در شرکت‌هایی که تحت کنترل دولت هستند یا مالکان نهادی دولتی نقش پررنگی دارند، انگیزه‌های متفاوتی شکل می‌گیرد. مدیران این شرکت‌ها، که معمولاً توسط دولت منصوب می‌شوند، ممکن است بیشتر به منافع دولت توجه داشته باشند تا منافع سایر سرمایه‌گذاران. بنابراین، ممکن است تمایل آن‌ها به اجتناب از مالیات کمتر باشد، چرا که مالیات پرداخت‌شده مستقیماً به دولت بازمی‌گردد و اجتناب مالیاتی به‌نوعی کاهش منابع درآمدی دولت محسوب می‌شود [۳۰]. از منظر نقش اطلاع‌رسانی مالکیت نهادی نیز، باید توجه داشت که شرکت‌های دارای انحراف راهبردی به دلیل پیروی از مسیرهای غیرمتعارف، با عدم تقارن اطلاعاتی بیشتری مواجه‌اند. در این وضعیت، حضور سهامداران نهادی می‌تواند با ارتقای کیفیت گزارشگری مالی و شفافیت اطلاعاتی، این عدم تقارن را کاهش دهد [۲۱]. بنابراین، مالکیت نهادی نه تنها به‌طور مستقیم می‌تواند از رفتارهای فرصت‌طلبانه مالیاتی جلوگیری کند، بلکه با کاهش آثار منفی انحراف راهبردی نیز در کاهش اجتناب مالیاتی نقش آفرین است. بر این اساس، مالکیت نهادی ممکن است اثر بازدارنده‌ای بر رابطه میان انحراف راهبردی و اجتناب مالیاتی داشته باشد. به‌ویژه در شرکت‌هایی با سطوح بالای مالکیت نهادی، کنترل مؤثرتر بر مدیریت، کاهش عدم تقارن اطلاعاتی، و ملاحظات مرتبط با مشروعیت نهادی، همگی می‌توانند منجر به کاهش تمایل شرکت به مشارکت در فعالیت‌های مالیاتی پرریسک شوند [۳۷].

نقش تعدیلگری رقابت در بازار محصول در تاثیر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی. در فضای رقابتی امروز، شدت رقابت در بازار محصول یکی از مهم‌ترین عوامل بیرونی، شکل‌دهنده رفتارهای راهبردی و مالی شرکت‌ها است. شواهد پژوهشی نشان می‌دهد شرکت‌هایی که در محیط‌های با رقابت شدید فعالیت می‌کنند، معمولاً با ریسک‌های بالاتری مواجه‌اند که ریشه در نوسانات سود، تغییرات سریع تقاضا، و فشارهای عملکردی مداوم دارد. در این فضا، مدیران نه تنها باید برای بقا در برابر رقبا بجنگند، بلکه ناگزیرند منابع مالی شرکت را با دقت بیشتری مدیریت کنند [۱]. از سوی دیگر، صنایع کم‌رقابت فضای باثبات‌تری را در اختیار شرکت‌ها قرار می‌دهند. در چنین بازارهایی، فشارهای ناشی از تهدید رقبا کاهش می‌یابد و شرکت‌ها آزادی بیشتری برای اتخاذ راهبردهای غیرمتعارف دارند. این امر باعث می‌شود که انحراف راهبردی در این شرکت‌ها بیشتر مشاهده شود، چرا که مدیران با ریسک کمتری می‌توانند از الگوهای مرسوم صنعت فاصله بگیرند [۲۶]. با این حال، همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، انحراف از استراتژی رایج در صنعت، شرکت را با پیامدهایی همچون افزایش ریسک، عدم تقارن اطلاعاتی و ناطمینانی محیطی مواجه می‌سازد. این اثرات زمانی پررنگ‌تر می‌شوند که شرکت منحرف در محیطی با سطح بالای رقابت فعالیت کند. در چنین شرایطی، فشار مضاعف ناشی از رقابت و بی‌ثباتی محیط، مدیران را به‌سوی اتخاذ تصمیماتی سوق می‌دهد که بتواند حاشیه امنی برای شرکت ایجاد کند. یکی از این تصمیمات، درگیر شدن در اجتناب مالیاتی است. در این چارچوب، اجتناب از پرداخت مالیات نه فقط ابزاری برای افزایش سود، بلکه سپر دفاعی در برابر ریسک‌ها و نوسانات بازار تلقی می‌شود. مدیران با این کار، منابع نقدی شرکت را حفظ کرده و ظرفیت واکنش به تهدیدهای رقابتی را افزایش می‌دهند. از منظر نظریه نمایندگی نیز، در چنین فضای مبهم و متغیری، کنترل بر رفتارهای مدیریتی سخت‌تر شده و زمینه برای رفتارهای فرصت‌طلبانه افزایش می‌یابد [۱۶]. در سوی دیگر طیف، در بازارهای با رقابت پایین، گرچه فشارهای بیرونی کمتر است، اما همین موضوع می‌تواند به نوعی «عایق رقابتی» برای شرکت‌های منحرف تبدیل شود. در این فضا، مدیران با بهره‌گیری از نبود نظارت شدید بازار، ممکن است آگاهانه وارد سیاست‌های مالیاتی تهاجمی شوند، چرا که هم از نظارت‌های بیرونی در امان‌اند و هم با تهدید کمتری از سوی رقبا مواجه‌اند. بنابراین، می‌توان چنین نتیجه گرفت که عامل زمینه‌ای شدت رقابت در بازار محصول، قادر است اثر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی را تقویت یا تضعیف کند. در واقع، هرچه سطح رقابت بیشتر باشد، فشار برای حفظ نقدینگی و کاهش ریسک از طریق اجتناب مالیاتی نیز افزایش می‌یابد؛ و در شرایط رقابتی پایین‌تر، فضای فرصت‌طلبانه‌تری برای مدیران منحرف ایجاد می‌شود تا بدون مواجهه با هزینه‌های نظارتی، از سیاست‌های اجتنابی بهره‌برداری کنند [۱۴].

پیشینه پژوهش. به منظور تکمیل مبانی نظری پژوهش، در این بخش ابتدا به بررسی مطالعات انجام شده در سطح بین المللی پرداخته می شود و سپس مروری بر پژوهش های داخلی مرتبط صورت می گیرد.

مطالعات خارجی: حبیب و همکاران (۲۰۲۴) در پژوهش انحراف راهبردی و اجتناب از مالیات شرکت: دیدگاه مدیریت ریسک، نشان دادند که انحراف راهبردی تأثیر مثبت و معناداری بر اجتناب مالیاتی دارد. همچنین نتایج بیانگر آن است که ارتباط مثبت بین انحراف راهبردی و اجتناب مالیاتی برای شرکت های منحرف با محدودیت های مالی بالا، مالکیت نهادی پایین، شرکت هایی که در بازارهای رقابتی تر فعالیت می کنند و خدمات مالیاتی حسابرسان بالاتر از حسابرسان فعلی، قوی تر است [۱۴].

کالبونا و همکاران (۲۰۲۳) در شناخت خودشیفتگی مدیرعامل، حاکمیت شرکتی، درماندگی مالی و اندازه شرکت در اجتناب از مالیات، به این نتایج دست یافتند: نخست، خودشیفتگی مدیرعامل تأثیر منفی بر اجتناب از مالیات شرکت ها دارد؛ دوم، اندازه هیئت مدیره تأثیر مثبتی بر این استراتژی داشت؛ سوم، مدیران زن تأثیر مثبتی بر این استراتژی داشتند؛ چهارم، درماندگی مالی بر این استراتژی تأثیر نمی گذارد؛ و پنجم، اندازه شرکت احتمال کمتری دارد که رهبران آن درگیر استراتژی های اجتناب از مالیات شرکتی باشند [۱۹].

ژانگ و همکاران (۲۰۲۲) در مطالعه استراتژی کسب و کار شرکتی و فرهنگ اجتناب از مالیات: نقش تعدیل کننده تنوع جنسیتی در یک اقتصاد در حال ظهور، نشان دادند که حضور مدیران زن رفتار اجتناب از مالیات را در شرکت های جستجوگر کاهش می دهد. این مطالعه بینشی برای تحقیقات آینده و ذی نفعان، مقامات دولتی، مقامات مالیاتی و سیاست گذاران فراهم می کند و توصیه ها و بینش های عملی و مفاهیم ارزشمندی ارائه می دهد [۴۰].

سادیارتو و همکاران (۲۰۲۱) در تحلیل تأثیر استراتژی کسب و کار و درماندگی مالی بر اجتناب مالیاتی، به این نتایج رسیدند که استراتژی کسب و کار جستجوگر تأثیر مثبتی بر اجتناب مالیاتی دارد، در حالی که استراتژی تجاری مدافع تأثیر منفی بر آن دارد. همچنین، درماندگی مالی تأثیر مثبتی بر اجتناب مالیاتی نشان داد [۳۴].

مطالعات داخلی: ملکی نژاد خیمه سری و همکاران (۱۴۰۴) در ارائه الگوی شناسایی عوامل راهبردی بر فرآیند اجتناب مالیاتی شرکت های خصوصی پذیرفته شده در بورس تهران، با بهره گیری از مدل سازی ساختاری تفسیری و تحلیل میک مک، عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی را شناسایی کردند. نتایج نشان داد عوامل درون سازمانی مانند ساختار مالکیت، حاکمیت شرکتی، اندازه شرکت، اهرم مالی و کیفیت اطلاعات داخلی نقش بسزایی در این فرآیند دارند. همچنین عوامل برون سازمانی شامل رقابت بازار محصول، محدودیت مالی، مسئولیت اجتماعی، تمرکز مشتری و اعتماد اجتماعی نیز مؤثر هستند. در تحلیل میک مک، ده عامل شناسایی شده بر اساس قدرت نفوذ و وابستگی به سه دسته تقسیم شدند: عوامل نفوذی شامل مسئولیت اجتماعی، ساختار مالکیت، حاکمیت شرکتی و کیفیت اطلاعات داخلی؛ عوامل وابسته مانند تمرکز مشتری و اعتماد اجتماعی؛ و عوامل پیوندی شامل اندازه شرکت، اهرم مالی، رقابت در بازار و محدودیت مالی که به عنوان متغیرهای راهبردی کلیدی در مدل نهایی معرفی شدند [۲۴].

سعیدی و حسینی (۱۴۰۳) در بررسی تأثیر اندازه شرکت بر رابطه بین مالکیت نهادی، اهرم مالی، نقدینگی و اجتناب مالیاتی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، نشان دادند اندازه شرکت بر رابطه بین مالکیت نهادی و اجتناب مالیاتی تأثیر منفی معناداری دارد. همچنین بر اندازه شرکت بر رابطه بین نقدینگی و اجتناب مالیاتی نیز تأثیر منفی معناداری دارد. رابطه اندازه شرکت در رابطه بین اهرم مالی و اجتناب مالیاتی معنادار و مثبت می باشد [۳۵].

بیات مانیزانی (۱۴۰۳) در پژوهش رابطه نوع سهامداران و نسبت جریان نقدی با اجتناب مالیاتی با رگرسیون چند متغیره، نشان داد که بین نوع سهامداران (سرمایه گذار نهادی و شرکتی) و نسبت جریان نقدی با اجتناب مالیاتی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران رابطه معناداری وجود دارد [۴].

مدنی خانقاه و مکرم (۱۴۰۲)، در بررسی ارتباط بین عدم شفافیت جریان های نقد عملیاتی و اجتناب مالیاتی با تأکید بر هزینه های نمایندگی در بازار سرمایه ایران " نشان داند بین عدم شفافیت جریان های نقد عملیاتی و اجتناب مالیاتی رابطه منفی معنادار وجود دارد. همچنین هزینه های نمایندگی رابطه منفی بین عدم شفافیت جریان های نقد عملیاتی و اجتناب مالیاتی تشدید می کند [۲۲].

۳. روش‌شناسی پژوهش

با توجه به توضیحات مبانی نظری و پیشینه پژوهش در راستای بررسی هدف اصلی پژوهش فرضیه‌های زیر بررسی می‌شود:

فرضیه اول: انحراف راهبردی تاثیر مثبت و معناداری بر اجتناب مالیاتی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران دارد.

فرضیه دوم: محدودیت مالی باعث تقویت تاثیر مثبت انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران می‌شود.

فرضیه سوم: مالکیت نهادی باعث تضعیف تاثیر مثبت انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران می‌شود.

فرضیه چهارم: رقابت در بازار محصول باعث تقویت تاثیر مثبت انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران می‌شود.

لذا پژوهش از نوع توصیفی است و از نظر هدف، کاربردی و در حیطه پژوهش‌های قیاسی و گذشته‌نگر با استفاده از داده‌های کمی قرار می‌گیرد. برای آزمون رابطه میان متغیرها و معناداری مدل، از تحلیل رگرسیون چندمتغیره در نرم‌افزار استاتا نسخه ۱۷ استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش شامل ۱۱۳ شرکت پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران است که با روش نمونه‌گیری سیستماتیک انتخاب شده‌اند. بنابراین، در بازه ۸ ساله (۱۳۹۵ تا ۱۴۰۲)، تعداد مشاهدات به ۹۰۴ سال-شرکت (۸ سال $\times$ ۱۱۳ شرکت) می‌رسد.

مدل و متغیرهای پژوهش. برای آزمون فرضیه اول این پژوهش مبنی تاثیر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی، به پیروی از مطالعه‌ی ولتا (۲۰۲۴) [۳۷]، از الگوی رگرسیون (۱) در این پژوهش استفاده شده است؛

$$Tax.Avo_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 SD_{i,t} + \beta_2 Size_{i,t} + \beta_3 Lev_{i,t} + \beta_4 MTB_{i,t} + \beta_5 ROA_{i,t} + \beta_6 R\&D_{i,t} + \beta_7 INTang_{i,t} + \beta_8 Cash_{i,t} + \beta_9 O.Less_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

برای آزمون فرضیه دوم پژوهش مبنی بر نقش تعدیل‌گری محدودیت مالی بر تاثیر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی، به پیروی از مطالعات ولتا (۲۰۲۴) [۳۷] و حبیب و همکاران (۲۰۲۴) [۱۴]، از الگوی رگرسیون (۲) استفاده شده است. براین اساس، در صورتی که پس از برآورد مدل، ضریب تاثیر متغیر تعاملی (β_3)، بیشتر از ضریب تاثیر متغیر مستقل (β_1) باشد و سطح معناداری متغیر تعاملی کمتر از ۰/۰۵ باشد، با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان ادعا نمود که فرضیه دوم پژوهش تایید شده است.

$$Tax.Avo_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 SD_{i,t} + \beta_2 FC_{i,t} + \beta_3 (SD_{i,t} * FC_{i,t}) + \beta_4 Size_{i,t} + \beta_5 Lev_{i,t} + \beta_6 MTB_{i,t} + \beta_7 ROA_{i,t} + \beta_8 R\&D_{i,t} + \beta_9 INTang_{i,t} + \beta_{10} Cash_{i,t} + \beta_{11} O.Less_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

برای آزمون فرضیه سوم پژوهش مبنی بر نقش تعدیل‌گری مالکیت نهادی بر تاثیر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی، به پیروی از مطالعات ولتا (۲۰۲۴) [۳۷] و حبیب و همکاران (۲۰۲۴) [۱۴]، از الگوی رگرسیون (۳) استفاده شده است. براین اساس، در صورتی که پس از برآورد مدل، ضریب تاثیر متغیر تعاملی (β_3)، کمتر از ضریب تاثیر متغیر مستقل (β_1) باشد و سطح معناداری متغیر تعاملی کمتر از ۰/۰۵ باشد، با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان ادعا نمود که فرضیه سوم پژوهش تایید شده است.

$$Tax.Avo_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 SD_{i,t} + \beta_2 INS_{i,t} + \beta_3 (SD_{i,t} * INS_{i,t}) + \beta_4 Size_{i,t} + \beta_5 Lev_{i,t} + \beta_6 MTB_{i,t} + \beta_7 ROA_{i,t} + \beta_8 R\&D_{i,t} + \beta_9 INTang_{i,t} + \beta_{10} Cash_{i,t} + \beta_{11} O.Less_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

برای آزمون فرضیه چهارم پژوهش مبنی بر نقش تعدیل‌گری رقابت در بازار محصول بر تاثیر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی، به پیروی از مطالعات ولتا (۲۰۲۴) [۳۷] و حبیب و همکاران (۲۰۲۴) [۱۴]، از الگوی رگرسیون (۴) استفاده شده است. براین اساس، در صورتی که پس از برآورد مدل، ضریب تاثیر متغیر تعاملی (β_3)، بیشتر از ضریب تاثیر متغیر مستقل (β_1) باشد و سطح معناداری متغیر تعاملی کمتر از ۰/۰۵ باشد، با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان ادعا نمود که فرضیه چهارم پژوهش تایید شده است.

$$Tax.Avo_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 SD_{i,t} + \beta_2 LI_{i,t} + \beta_3 (SD_{i,t} * LI_{i,t}) + \beta_4 Size_{i,t} + \beta_5 Lev_{i,t} + \beta_6 MTB_{i,t} + \beta_7 ROA_{i,t} + \beta_8 R\&D_{i,t} + \beta_9 INTang_{i,t} + \beta_{10} Cash_{i,t} + \beta_{11} O.Less_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (4)$$

در ادامه؛ متغیرهای الگوهای (۱) تا (۴) که شامل متغیر وابسته، متغیر مستقل اصلی، متغیرتعدیلگر و متغیرهای کنترلی است، معرفی می‌شود. **متغیر وابسته.** اجتناب مالیاتی ($Tax.Avo_{i,t}$): در این پژوهش به پیروی از مطالعه‌ی ولتا (۲۰۲۴) [۳۷]، به عنوان شاخصی برای اندازه‌گیری میزان اجتناب مالیاتی شرکت‌ها استفاده شده است. اجتناب مالیاتی به اقداماتی اشاره دارد که شرکت‌ها به منظور کاهش بار مالیاتی خود، بدون نقض قوانین مالیاتی، به کار می‌گیرند. برای اندازه‌گیری این پدیده، از "نرخ مؤثر نقدی" به عنوان شاخص اجتناب مالیاتی استفاده شده است. نرخ مؤثر نقدی برابر با نسبت "مالیات نقدی پرداخت شده" به "درآمد قبل از مالیات" است. در این پژوهش، اجتناب مالیاتی به طور معکوس با این نرخ محاسبه می‌شود. به عبارت دیگر، عدد حاصل از تقسیم "مالیات نقدی پرداخت شده" که به مجموع مالیات‌های نقدی که شرکت در یک دوره زمانی مشخص پرداخت کرده است، اشاره دارد "بر" "درآمد قبل از مالیات که معادل درآمد شرکت پیش از کسر مالیات‌ها است" در (۱-) ضرب می‌شود تا میزان اجتناب مالیاتی اندازه‌گیری شود. فرمول محاسبه به صورت رابطه‌ی (۵)، است:

$$Tax.Avo_{i,t} = -1 * \left(\frac{\text{مالیات نقدی پرداختی دوره مورد بررسی}}{\text{درآمد خالص قبل از کسر مالیات}} \right) \quad (5)$$

در این پژوهش، شاخص اجتناب مالیاتی بر اساس رابطه (۵) در دامنه‌ای صفر تا یک دارد. مقدار صفر نشان‌دهنده پرداخت کامل مالیات مطابق با درآمد قبل از مالیات بوده و بیانگر عدم وجود اجتناب مالیاتی است. در مقابل، مقدار یک حاکی از بالاترین سطح اجتناب مالیاتی و پرداخت حداقل مالیات نسبت به درآمد است. مقادیر بین صفر و یک نیز بیانگر سطوح مختلف اجتناب مالیاتی هستند؛ به طوری که هرچه این مقدار به یک نزدیک‌تر باشد، اجتناب مالیاتی بیشتر و هرچه به صفر نزدیک‌تر باشد، میزان پایبندی به پرداخت قانونی مالیات بیشتر است.

متغیر مستقل. در این پژوهش، بر اساس رویکرد حبیب و همکاران (۲۰۲۴) [۱۴]، انحراف راهبردی معیاری برای اندازه‌گیری تفاوت‌های استراتژیک شرکت‌ها نسبت به هنجارهای صنعت تعریف شد. این مفهوم نشان‌دهنده انحراف عملکرد شرکت از استانداردهای معمول صنعتی است و می‌تواند ناشی از استراتژی‌های نوآورانه یا غیرمعمول باشد. شش شاخص کلیدی برای سنجش این انحراف در نظر گرفته شده‌اند که تأثیر مستقیم بر تصمیمات راهبردی دارند: (۱) شدت تبلیغات که نسبت هزینه‌های تبلیغات به درآمد فروش است، (۲) شدت تحقیق و توسعه که نسبت هزینه‌های تحقیق و توسعه [۱] به درآمد فروش را اندازه‌گیری می‌کند، (۳) رشد دارایی‌های مشهود که نرخ رشد ماشین‌آلات و تجهیزات را ارزیابی می‌کند، (۴) رشد موجودی‌ها که تغییرات موجودی کالا و مواد اولیه را نشان می‌دهد، (۵) نسبت سربار غیرتولیدی که هزینه‌های اداری و عمومی را نسبت به درآمد فروش اندازه‌گیری می‌کند، و (۶) اهرم مالی که نسبت بدهی‌ها به دارایی‌ها را تحلیل می‌کند.

پس از محاسبه این نسبت‌ها، مجموع آن‌ها «امتیاز کل راهبردی» هر شرکت محاسبه می‌شود. این امتیاز نشان‌دهنده موقعیت استراتژیک شرکت در مقایسه با میانگین صنعت است. اختلاف بین امتیاز شرکت و میانگین صنعت، «انحراف راهبردی» آن شرکت در نظر گرفته می‌شود. این اختلاف می‌تواند مثبت (نشان‌دهنده استراتژی‌های متمایز) یا منفی (نشان‌دهنده نزدیکی بیشتر به هنجارهای صنعت) باشد.

متغیر تعدیل‌گر. برای سنجش محیط ریسک شرکت، در این پژوهش از سه معیار محدودیت مالی، مالکیت نهادی و رقابت در بازار محصول بهره‌گیری شده است که نحوه سنجش این متغیرها در ادامه بیان گردیده است.

محدودیت مالی ($FC_{i,t}$): محیط متفاوت اقتصادی ایران باعث گردیده تا با مدل‌های اقتضایی بتوان محدودیت مالی را در ایران پیش‌بینی کرد. بنابراین، در این پژوهش از مدل مطالعات حبیب و همکاران (۲۰۲۴) [۱۴] و پورحیدری و کوپائی حاجی (۱۳۸۹) [۳۱] به شرح رابطه (۶)، برای اندازه‌گیری وجود و یا نداشتن محدودیت مالی استفاده گردد.

$$P = 3/20784K_1 + 1/80384K_2 + 1/61363K_3 + 0/50094K_4 + 0/16903K_5 - 0/39709K_6 - 0/12505K_7 + 0/33849K_8 + 1/42363K_9 \quad (6)$$

که در آن، P: بحران مالی شرکت، K_1 : نسبت سود (زیان) قبل از بهره به کل دارایی‌ها، K_2 : نسبت سود (زیان) انباشته به کل دارایی‌ها، K_3 : نسبت سرمایه در گردش به کل دارایی‌ها، K_4 : نسبت حقوق صاحبان سهام به بدهی‌ها، K_5 : نسبت سود (زیان) قبل از بهره و مالیات به فروش،

K₆: نسبت دارایی های جاری به بدهی های جاری، K₇: نسبت سود خالص به فروش، K₈: نسبت بدهی ها به کل دارایی ها، K₉: اندازه شرکت است. در نهایت، با توجه به مقدار P، شرکت ها از جهت بحران مالی دسته بندی می شوند. در این راستا، زمانی که ($P < 15/8907$) باشد، شرکت در وضعیت بحران مالی قرار دارد و متغیر ساختگی ($D=1$) در نظر گرفته می شود. اما اگر ($P \geq 15/8907$) باشد، متغیر ساختگی ($D=0$) در نظر گرفته می شود که نشان دهنده عدم وجود بحران مالی در شرکت است. این دسته بندی به تحلیل دقیق تر وضعیت مالی شرکت ها کمک می کند. مالکیت نهادی ($INS_{i,t}$): در این پژوهش، به پیروی از مطالعات حبیب و همکاران (۲۰۲۴) [۱۴] و مرادزاده فرد و همکاران (۱۳۸۸) [۲۹]، مالکیت نهادی از طریق نسبت سهامداران نهادی به مجموع سهام عادی شرکت در پایان دوره مالی محاسبه می شود. این شاخص به طور خاص درصد مالکیتی که سرمایه گذاران نهادی از سهام عادی شرکت دارند را نشان می دهد. سرمایه گذاران نهادی شامل نهادهای مالی بزرگی مانند بانک ها، شرکت های بیمه، صندوق های بازنشستگی و شرکت های سرمایه گذاری هستند که به طور مستقیم یا غیرمستقیم در سهام شرکت ها سرمایه گذاری می کنند. برخلاف مالکیت فردی، سرمایه گذاران نهادی معمولاً به دنبال منافع بلندمدت و استراتژیک هستند و به دلیل ظرفیت بالای سرمایه گذاری و تأثیرگذاری در تصمیم گیری های شرکت، می توانند تأثیرات زیادی بر سیاست ها و عملکرد مالی آن ها بگذارند.

رقابت در بازار محصول: به پیروی از مطالعات حبیب و همکاران (۲۰۲۴) [۱۴] و خواجهی و همکاران (۱۴۰۳) [۲۰]، برای اندازه گیری رقابت در بازار محصول از شاخص لرنر استفاده می شود. رقابت در بازار محصول با استفاده از شاخص لرنر برابر است با قیمت محصول شرکت منهای هزینه نهایی تولید. این شاخص به صورت مستقیم ویژگی قدرت بازار را نشان می دهد. از آنجا که هزینه نهایی در پژوهش های تجربی قابل مشاهده نیست، پژوهشگرانی نظیر بوث و ژو (۲۰۰۹) [۵] این شاخص را از طریق حاشیه قیمت-هزینه تقریب می زنند. شرکت هایی که در صنایع رقابتی تر هستند، حاشیه سود کمتری دارند. شاخص لرنر بر حسب سود عملیاتی تقسیم بر فروش به شرح رابطه (۷) محاسبه شده است.

$$LI = \frac{Sales - COGS - SG\&A}{Sales} \quad (7)$$

که در آن، Sales؛ فروش شرکت، COGS؛ بهای تمام شده کالای فروش رفته است و شامل هزینه هایی برای تولید کالا یا خدمات فروخته شده شرکت است، مثل هزینه مواد اولیه، دستمزد تولید و هزینه های مرتبط با فرآیند تولید است و SG&A هزینه های اداری، عمومی و فروش، اشاره به هزینه هایی مانند تبلیغات، بازاریابی، حقوق کارکنان غیر تولیدی و سایر هزینه های غیرمستقیم دارد. در واقع، شاخص لرنر نشان دهنده قدرت بازار شرکت است و به طور خاص، میزان توانایی شرکت در تعیین قیمت محصول خود نسبت به هزینه های تولید آن را اندازه گیری می کند. اگر یک شرکت بتواند قیمت محصول خود را به طور قابل توجهی بالاتر از هزینه های تولید (که شامل هزینه های مستقیم تولید و هزینه های غیرمستقیم می شود) تعیین کند، نشان دهنده این است که این شرکت در بازار قدرت زیادی دارد و رقابت در بازار آن نسبتاً کمتر است. بنابراین، هرچه این شاخص بالاتر باشد، به این معنی است که شرکت در موقعیتی است که می تواند قیمت بالاتری برای محصولات خود بگیرد و از حاشیه سود بالاتری برخوردار است. برعکس، در بازارهای رقابتی تر، که فشار رقابتی بیشتر است، این شاخص به طور معمول پایین تر خواهد بود. زیرا شرکت ها مجبور به کاهش قیمت ها برای حفظ سهم بازار خود می شوند.

متغیرهای کنترلی. متغیرهای کنترلی پژوهش شامل موارد زیر هستند که با پیروی از پژوهش حبیب و همکاران (۲۰۲۴) [۱۴]، انتخاب شده اند. اندازه شرکت ($Size_{i,t}$): برابر است با لگاریتم طبیعی ارزش دفتری دارایی های شرکت در انتهای دوره مالی مورد بررسی است. اهرم مالی ($Lev_{i,t}$): برابر است با نسبت بدهی ها به مجموع دارایی های شرکت در انتهای دوره مالی مورد بررسی است. ارزش شرکت ($MTB_{i,t}$): برابر است با نسبت ارزش بازار حقوق صاحبان سهام بر ارزش دفتری حقوق صاحبان سهام شرکت است. بازده دارایی ها ($ROA_{i,t}$): برابر است با نسبت سود خالص بر مجموع ارزش دفتری دارایی های شرکت در انتهای دوره مالی است. هزینه تحقیق و توسعه ($R\&D_{i,t}$): برابر است با نسبت هزینه های تحقیق و توسعه شرکت بر مجموع ارزش دفتری دارایی های شرکت در انتهای دوره مالی است. دارایی نامشهود ($INTang_{i,t}$): برابر است با نسبت دارایی های نامشهود بر مجموع ارزش دفتری دارایی های شرکت در انتهای دوره مالی است. نسبت نقدینگی ($Cash_{i,t}$): برابر است با نسبت مجموع وجوه نقد و سرمایه گذاری کوتاه مدت شرکت بر مجموع ارزش دفتری دارایی های شرکت در انتهای دوره مالی است.

زیان عملیاتی ($O.Less_{i,t}$): متغیری ساختگی (موهومی) است که اگر سود و زیان عملیاتی شرکت، منفی (زیان) باشد، شناسه ۱ و در غیر اینصورت شناسه صفر به متغیر تعلق گرفته است.

۴. تحلیل داده‌ها و یافته‌ها

در این بخش تحلیل آماری ارائه می‌شود. بدین منظور، ابتدا با استفاده از نرم‌افزار استاتا، آمار توصیفی استخراج گردید. بررسی ضریب چولگی و کشیدگی متغیرها نشان‌دهنده وجود داده‌های پرت در برخی متغیرها بود. برای رفع این مشکل که می‌تواند احتمال ایجاد تورش در نتایج را افزایش دهد، نسبت به ترمیم داده‌های پرت اقدام شد. در این پژوهش، از دستور وینزورایزینگ برای ترمیم داده‌های پرت استفاده شده است.

جدول ۱. اندازه‌های آماری متغیرهای پژوهش

متغیر	نماد	میان	میانگین	انحراف	کمترین	بیشترین	چولگی	کشیدگی
معیار								
اجتناب مالیاتی	$Tax.Avo_{i,t}$	۰/۰۸۵	۰/۰۹۱	۰/۰۸۴	۰/۰۰۰	۰/۲۵۰	۰/۴۳۱	۱/۸۷۹
انحراف راهبردی	$SD_{i,t}$	-۰/۳۱۰	۰/۰۳۹	۲/۵۷۳	-۴/۱۲۳	۵/۲۳۷	۰/۳۸۷	۲/۳۰۳
مالکیت نهادی	$INS_{i,t}$	۰/۷۲۱	۰/۶۵۱	۰/۲۵۵	۰/۰۰۰	۰/۹۳۴	-۱/۲۹۵	۳/۸۱۷
رقابت در بازار محصول	$LI_{i,t}$	۰/۰۰۰۳	۰/۰۱۰	۰/۰۲۶	۱/۱۰۶	۰/۰۹۸	۲/۶۷۲	۸/۵۵۵
اندازه شرکت	$Size_{i,t}$	۱۵/۴۷۴	۱۵/۶۴۴	۱/۴۵۲	۱۳/۴۱۸	۱۸/۷۳۵	۰/۴۴۳	۲/۴۱۸
اهرم مالی	$Lev_{i,t}$	۰/۵۰۶	۰/۵۰۵	۰/۲۰۲	۰/۱۴۵	۰/۸۶۰	-۰/۰۱۲	۲/۱۱۳
ارزش شرکت	$MTB_{i,t}$	۳/۶۹۲	۵/۲۳۴	۴/۴۸۱	۱/۰۶۲	۱۷/۹۱۱	۱/۵۴۶	۴/۶۳۳
بازده دارایی‌ها	$ROA_{i,t}$	۰/۱۶۶	۰/۱۹۰	۰/۱۴۵	-۰/۰۰۳	۰/۴۸۵	۰/۴۷۲	۲/۱۶۱
هزینه تحقیق و توسعه	$R\&D_{i,t}$	۰/۰۰۱	۰/۰۰۲	۰/۰۰۱	۰/۰۰۰۳	۰/۰۰۷	۱/۳۶۱	۴/۱۸۲
دارایی نامشهود	$INTang_{i,t}$	۰/۰۰۱	۰/۰۰۳	۰/۰۰۴	۰/۰۰۰۰۶	۰/۰۱۵	۱/۷۹۴	۵/۳۹۵
نسبت نقدینگی	$Cash_{i,t}$	۰/۰۳۱	۰/۰۴۴	۰/۰۴۰	۰/۰۰۳	۰/۱۴۶	۱/۱۶۹	۳/۴۲۵
فراوانی								
نسبت								
محدودیت مالی	$FC_{i,t}$	۵۹۷	۳۰۷	۵۶	۳۴	۰	۱	۰
زیان عملیاتی	$O.Less_{i,t}$	۸۵۶	۴۸	۹۵	۵	۰	۱	۰

برای توصیف متغیرهای پژوهش از دو بُعد تمرکز و پراکندگی، آماره‌هایی انتخاب شده‌اند. میانگین اجتناب مالیاتی در نمونه مورد بررسی ۰/۰۹۱ بوده و میان آن ۰/۰۸۵ است. مشاهده می‌گردد که اجتناب مالیاتی در بسیاری از شرکت‌های مورد بررسی وجود داشته است، هر چند که در کمترین میزان صفر بوده است. انحراف راهبردی نیز به طور میانگین ۰/۰۳۹ گزارش شده است که متوسط انحراف از برنامه‌های تدوین شده در مقایسه با صنعت مربوطه را به تصویر می‌کشد. کمیت این متغیر (۴/۱۲۳-) و بیشینه آن ۵/۲۳۷ بوده است. مالکیت نهادی نیز به طور میانگین ۰/۶۵۱ است که نشان‌دهنده حضور پررنگ سهامداران نهادی در ساختار مالکیت شرکت‌ها می‌باشد. کمینه این متغیر صفر و بالاترین حد آن نیز ۰/۹۲۴ است. رقابت در بازار محصول نیز میانگین ۰/۰۱۰ و میان ۰/۰۰۰۳ را نشان داده است. این اعداد حاکی از وجود رقابت نسبتاً بالا در بین شرکت‌های بسیاری از صنایع فعال در بورس اوراق بهادار تهران است. از سویی این متغیر بیشترین چولگی و کشیدگی را نیز به خود اختصاص داده است. آمار توصیفی متغیرهای مجازی (دووجهی) نیز نشان می‌دهد که در ۵۶ درصد از نمونه مورد بررسی محدودیت مالی وجود داشته است که ۵۹۷ سال - شرکت می‌باشد.

پیش از آزمون فرضیه‌ها باید نسبت به انتخاب الگوی مناسب برای آزمون فرضیه‌ها اقدام نمود. جدول ۲ به گزارش نتایج آزمون‌های این پژوهش پرداخته است.

جدول ۲. نتایج آزمون چاو و هاسمن - انتخاب الگوی مناسب برای آزمون فرضیه‌ها

مدل	نام آزمون			
	چاو		هاسمن	
	آماره	معناداری	آماره	معناداری
اول	۴/۰۱	۰/۰۰۰۰	۲۳/۱۰	۰/۰۰۳۲
دوم	۳/۶۹	۰/۰۰۰۰	۳۹/۰۰	۰/۰۰۰۰
سوم	۴/۶۱	۰/۰۰۰۰	۵۱/۱۱	۰/۰۰۰۰
چهارم	۵/۱۵	۰/۰۰۰۰	۷۱/۲۰	۰/۰۰۰۰

مطابق نتایج جدول (۲)، هر چهار مدل پژوهش، با استفاده از الگوی تابلویی با اثرات ثابت تخمین زده می‌شوند. نتایج آزمون الگوهای اول، دوم، سوم و چهارم بعد از انتخاب روش مناسب پژوهش در جدول‌های (۳)، (۴)، (۵) و (۶) بیان شده است. بر پایه نتایج جدول (۳)، ضریب تأثیر انحراف راهبردی برابر با ۰/۰۰۲ و سطح معناداری آن کمتر از ۰/۰۵ گزارش شده است. این یافته نشان می‌دهد که فرضیه نخست پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر، با سطح اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت که انحراف راهبردی تأثیری مثبت و معنادار بر اجتناب مالیاتی دارد. علاوه بر این، مقدار سطح معناداری مربوط به آماره والد کمتر از ۰/۰۵ است که مؤید معناداری کلی مدل آماری پژوهش می‌باشد. همچنین ضریب تعیین مدل معادل ۰/۵۸۶۶ به‌دست آمد لذا متغیرهای توضیحی توانسته‌اند حدود ۵۸/۶۶ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین نمایند. این نتایج، پشتیبان استواری برای اعتبار مدل و فرضیه‌های مورد بررسی فراهم می‌سازند.

جدول ۳. نتایج آزمون فرضیه اول پژوهش

عنوان متغیر	نماد	ضریب تأثیر	انحراف معیار	آماره z	معناداری
انحراف راهبردی	$SD_{i,t}$	۰/۰۰۲	۰/۰۰۰۷۲	۲/۷۶	۰/۰۰۶
اندازه شرکت	$Size_{i,t}$	-۰/۰۰۸	۰/۰۰۱۶	-۵/۰۰	۰/۰۰۰
اهرم مالی	$Lev_{i,t}$	۰/۱۰۱	۰/۰۱۳۲	۷/۶۵	۰/۰۰۰
ارزش شرکت	$MTB_{i,t}$	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۲۴	۰/۴۲	۰/۶۷۶
بازده دارایی‌ها	$ROA_{i,t}$	-۰/۰۴۳	۰/۰۱۶	-۲/۶۴	۰/۰۰۸
هزینه تحقیق و توسعه	$R\&D_{i,t}$	-۲/۳۲۸	۱/۲۷۹	-۱/۸۲	۰/۰۶۹
دارایی نامشهود	$INTang_{i,t}$	۱/۰۳۱	۰/۵۳۴	۱/۹۳	۰/۰۵۳
نسبت نقدینگی	$Cash_{i,t}$	۰/۰۹۱	۰/۰۴۸۴	۱/۸۸	۰/۰۶۰
زیان عملیاتی	$Size_{i,t}$	-۰/۱۳۱	۰/۰۱۰۷	۱۲/۲۴	۰/۰۰۰
عرض از مبدا	C	۰/۱۸۴	۰/۰۲۷۵	۶/۶۹	۰/۰۰۰
ضریب تعیین: ۰/۵۹۷۳	ضریب تعیین تعدیل شده: ۰/۵۸۶۶ ضریب آماره والد: ۲۷۳/۵۳ احتمال آماره والد: ۰/۰۰۰				

برای تأیید فرضیه دوم پژوهش، مطابق با چارچوب روش‌شناسی، باید دو شرط به‌طور هم‌زمان برقرار باشد: نخست آنکه ضریب متغیر تعاملی حاصل از ترکیب انحراف راهبردی و محدودیت مالی، نسبت به ضریب انحراف راهبردی به‌تنهایی افزایش یافته باشد، و دوم آنکه این متغیر

تعاملی از لحاظ آماری معنادار باشد (سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵). بر اساس نتایج حاصل از برآورد مدل دوم در جدول (۴)، ضریب متغیر تعاملی برابر با ۰/۱۲/۰ بوده که نسبت به ضریب انحراف راهبردی (۰/۰۰۸/۰) رشد داشته و بدین ترتیب شرط اول را تأمین می‌کند. از سوی دیگر، سطح معناداری این متغیر ۰/۱۰/۰ گزارش شده که از آستانه تعیین شده پایین تر است؛ بنابراین شرط دوم نیز برقرار است. در نتیجه، با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان فرضیه دوم را پذیرفت. همچنین، آماره والد نشان دهنده معناداری کلی مدل است و ضریب تعیین به دست آمده برابر با ۵۸۶/۰/۰ گویای آن است که مدل توانسته است حدود ۶۰/۵۸ درصد از تغییرات متغیر وابسته — یعنی اجتناب مالیاتی — را تبیین نماید.

جدول ۴. نتایج آزمون فرضیه دوم پژوهش

عنوان متغیر	نماد	ضریب تاثیر	انحراف معیار	آماره Z	معناداری
انحراف راهبردی	$SD_{i,t}$	۰/۰۰۰۸	۰/۰۰۰۷	۱/۱۴	۰/۳۰۰
محدودیت مالی	$FC_{i,t}$	۰/۰۰۴	۰/۰۰۰۴۸	۸/۳۳	۰/۰۰۰
انحراف راهبردی * محدودیت مالی	$SD_{i,t} * FC_{i,t}$	۰/۰۰۱۲	۰/۰۰۰۴۷	۲/۵۵	۰/۰۱۰
اندازه شرکت	$Size_{i,t}$	-۰/۰۰۰۸	۰/۰۰۱۵	-۵/۳۳	۰/۰۰۰
اهرم مالی	$Lev_{i,t}$	۰/۱۵۹	۰/۰۱۴۹	۱۰/۶۷	۰/۰۰۰
ارزش شرکت	$MTB_{i,t}$	۰/۰۰۵	۰/۰۰۰۷	۷/۱۴	۰/۰۰۰
بازده دارایی ها	$ROA_{i,t}$	-۰/۰۰۴۷	۰/۰۱۷	-۲/۷۶	۰/۰۰۶
هزینه تحقیق و توسعه	$R\&D_{i,t}$	-۲/۰۲۴	۱/۳۱۵	-۱/۵۴	۰/۱۲۴
دارایی نامشهود	$INTang_{i,t}$	۰/۷۱۱	۰/۵۱۸	۱/۳۷	۰/۱۷۰
نسبت نقدینگی	$Cash_{i,t}$	۰/۲۹۷	۰/۰۵۷	۵/۲۱	۰/۰۰۰
زیان عملیاتی	$Size_{i,t}$	-۰/۱۲۰	۰/۰۰۹	-۱۲/۳۳	۰/۰۰۰
عرض از مبدا	C	۰/۱۲۱	۰/۰۲۸	۴/۲۸	۰/۰۰۰
ضریب تعیین: ۵۹۷۳/۰	ضریب تعیین تعدیل شده: ۵۸۶۶/۰ ضریب آماره والد: ۳۹۹/۲۷ احتمال آماره والد: ۰/۰۰۰				

همچنین؛ تأیید فرضیه سوم پژوهش مستلزم تحقق هم‌زمان دو شرط کلیدی است: نخست، ضریب تأثیر متغیر تعاملی حاصل از ترکیب انحراف راهبردی و مالکیت نهادی باید نسبت به ضریب انحراف راهبردی کاهش یابد؛ و دوم، این متغیر تعاملی باید از نظر آماری معنادار باشد (یعنی سطح معناداری آن کمتر از ۰/۰۵ باشد). مطابق نتایج حاصل از برآورد الگوی سوم در جدول (۵)، ضریب متغیر تعاملی برابر با ۰/۰۱۵- به دست آمده که نسبت به ضریب انحراف راهبردی (۰/۰۰۲) کاهش قابل توجهی را نشان می‌دهد؛ بنابراین شرط اول برقرار است. از سوی دیگر، سطح معناداری متغیر تعاملی نیز کمتر از ۰/۰۵ گزارش شده که حاکی از برقراری شرط دوم است. در نتیجه، با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان فرضیه سوم پژوهش را مورد تأیید قرار داد. همچنین، سطح معناداری آماره والد، نشان دهنده اعتبار کلی مدل سوم بوده و مقدار ضریب تعیین معادل ۸۷/۶۰ درصد نشان می‌دهد که متغیرهای توضیحی به‌خوبی توانسته‌اند تغییرات مرتبط با اجتناب مالیاتی را تبیین و پیش‌بینی نمایند. در نهایت، برای تأیید فرضیه چهارم پژوهش، تحقق دو شرط به‌طور هم‌زمان ضروری است: نخست آن که ضریب تأثیر متغیر تعاملی (حاصل ضرب انحراف راهبردی و رقابت در بازار محصول) باید نسبت به ضریب متغیر مستقل (انحراف راهبردی) افزایش یافته باشد؛ و دوم، سطح معناداری این متغیر تعاملی باید کمتر از ۰/۰۵ گزارش شود.

بر اساس جدول (۶)، ضریب تأثیر متغیر تعاملی در مدل چهارم برابر با ۰/۳۷۳/۰ بوده که در مقایسه با ضریب انحراف راهبردی (۰/۰۰۴/۰)، با سطح معناداری افزایش قابل ملاحظه را نشان می‌دهد. بنابراین، با اطمینان ۹۵ درصد شرط لازم برقرار بوده و فرضیه تأیید می‌شود. سطح معناداری آماره والد نیز معناداری مدل با ضریب تعیین ۲۳/۵۶ درصد تأیید کرد.

جدول ۵. نتایج آزمون فرضیه سوم پژوهش

عنوان متغیر	نماد	ضریب تاثیر	انحراف معیار	آماره Z	معناداری
انحراف راهبردی	$SD_{i,t}$	۰/۰۰۲	۰/۰۰۰۶	۳/۳۳	۰/۰۰۱
مالکیت نهادی	$INS_{i,t}$	-۰/۰۸۶	۰/۰۰۸۵	-۱۰/۱۱	۰/۰۰۰
انحراف راهبردی * مالکیت نهادی	$SD_{i,t} * INS_{i,t}$	-۰/۰۱۵	۰/۰۰۳۶	-۴/۱۷	۰/۰۰۰
اندازه شرکت	$Size_{i,t}$	-۰/۰۰۵	۰/۰۰۱۶	-۳/۱۳	۰/۰۰۲
اهرم مالی	$Lev_{i,t}$	۰/۱۱۶	۰/۰۱۲۹	۸/۹۹	۰/۰۰۰
ارزش شرکت	$MTB_{i,t}$	-۰/۰۰۰۲	۰/۰۰۰۳۹	-۰/۵۱	۰/۵۹۴
بازده دارایی ها	$ROA_{i,t}$	-۰/۰۲۷	۰/۰۱۵۶	-۱/۷۳	۰/۰۸۳
هزینه تحقیق و توسعه	$R\&D_{i,t}$	-۱/۸۲۲	۱/۲۴۷	-۱/۴۶	۰/۱۴۴
دارایی نامشهود	$INTang_{i,t}$	۱/۵۹۷	۰/۵۴۸	۲/۹۱	۰/۰۰۴
نسبت نقدینگی	$Cash_{i,t}$	۰/۰۶۸	۰/۰۴۸	۱/۴۲	۰/۱۵۹
زیان عملیاتی	$Size_{i,t}$	-۰/۱۲۶	۰/۰۱۰۶	-۱۱/۸۹	۰/۰۰۰
عرض از مبدا	$Lev_{i,t}$	۰/۱۷۶	۰/۰۲۷۴	۶/۴۲	۰/۰۰۰
ضریب تعیین	۰/۶۱۱۲	ضریب تعیین شده:	ضریب آماره والد: ۵۱/۹۴	احتمال آماره والد:	۰/۰۰۰

جدول ۶. نتایج آزمون فرضیه چهارم پژوهش

عنوان متغیر	نماد	ضریب تاثیر	انحراف معیار	آماره Z	معناداری
انحراف راهبردی	$SD_{i,t}$	۰/۰۰۴	۰/۰۰۰۷۳	۵/۴۸	۰/۰۰۰
رقابت در بازار محصول	$LI_{i,t}$	۱/۰۳۱	۰/۰۶۸۱	۱۵/۱۴	۰/۰۰۰
انحراف راهبردی * رقابت در بازار محصول	$SD_{i,t} * LI_{i,t}$	۰/۳۷۳	۰/۰۵۰۳	۷/۴۲	۰/۰۰۰
اندازه شرکت	$Size_{i,t}$	-۰/۰۱۰	۰/۰۰۱۶	-۶/۲۵	۰/۰۰۰
اهرم مالی	$Lev_{i,t}$	۰/۰۸۳	۰/۰۱۲	۶/۹۲	۰/۰۰۰
ارزش شرکت	$MTB_{i,t}$	۰/۰۰۰۲	۰/۰۰۰۳	۰/۶۷	۰/۵۲۵
بازده دارایی ها	$ROA_{i,t}$	-۰/۰۲۳	۰/۰۱۵	-۱/۵۳	۰/۱۳۱
هزینه تحقیق و توسعه	$R\&D_{i,t}$	-۱/۷۴۹	۱/۱۸۷	-۱/۴۷	۰/۱۴۱
دارایی نامشهود	$INTang_{i,t}$	۱/۰۴۱	۰/۵۱۴	۲/۰۳	۰/۰۴۳
نسبت نقدینگی	$Cash_{i,t}$	۰/۰۹۲	۰/۰۴۸	۱/۹۲	۰/۰۵۷
زیان عملیاتی	$Size_{i,t}$	-۰/۱۰۴	۰/۰۰۹۷	-۱۰/۷۲	۰/۰۰۰
عرض از مبدا	C	۰/۲۰۷	۰/۰۲۷	۷/۶۷	۰/۰۰۰
ضریب تعیین: ۰/۵۶۴۵	ضریب تعیین شده: ۰/۵۶۲۳	ضریب آماره والد: ۵۸۶/۵۱	احتمال آماره والد: ۰/۰۰۰		

۵. نتیجه گیری و پیشنهاد

بررسی تأثیر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران با تأکید بر نقش تعدیل گر دیدگاه ریسک شرکت، موضوعی است که در این پژوهش مورد توجه قرار گرفته است. بسیاری از پژوهش‌های اخیر در حوزه حسابداری مالیاتی به بررسی دلایل تغییرات اجتناب مالیاتی شرکت‌ها پرداخته‌اند و سعی کرده‌اند تأثیر متغیرهای مختلف بر سطح اجتناب مالیاتی را تحلیل کنند.

همچنین، مدیران شرکت‌ها به‌طور مرتب به برنامه‌ها و ریسک‌های مربوط به مالیات، همزمان با سایر ریسک‌ها، توجه و بازنگری می‌کنند و به شناسایی و مدیریت آن‌ها می‌پردازند؛ درحالی‌که مدیران به ریسک مالیاتی در سطح جهان به‌طور فزاینده‌ای توجه داشته‌اند، در ایران نیز با توجه به سیاست‌گذاری کلی نظام در جهت کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و تأمین هزینه‌های دولت از محل درآمدهای مالیاتی، و همچنین رویکرد رسیدگی مبتنی بر ریسک سازمان امور مالیاتی در چهارچوب استقرار نظام جامع مالیاتی، به تبیین تغییرات اجتناب مالیاتی و عوامل تعیین‌کننده ریسک مالیاتی شرکت‌ها بیش از پیش توجه شده است. انحراف راهبردی و دیدگاه مدیریت ریسک شرکت، دو مؤلفه‌ای هستند که در پژوهش حاضر تأثیر آن‌ها به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم بر اجتناب مالیاتی مورد بررسی قرار گرفته است. انحراف راهبردی به معنای حرکت یک سازمان یا شرکت به‌سوی مسیری متفاوت از آنچه در صنعت یا بازار آن معمول است، می‌باشد. این رویکرد، که در مقابل استراتژی‌های تقلیدی و همگرایی قرار می‌گیرد، بر نوآوری، خلاقیت و ایجاد مزیت رقابتی پایدار تأکید دارد. به‌عبارت ساده‌تر، یک شرکت با انحراف راهبردی به‌جای تبعیت از استانداردهای موجود، مسیر جدیدی را برای خود تعریف می‌کند و سعی می‌کند با ارائه محصولات یا خدمات منحصربه‌فرد، نیازهای مشتریان را به‌شکلی بهتر و متفاوت برآورده سازد. این رویکرد، ریسک بالاتری نسبت به استراتژی‌های محافظه‌کارانه دارد، اما در صورت موفقیت، می‌تواند منجر به رشد چشمگیر و سودآوری بلندمدت شود. شرکت‌هایی که از انحراف راهبردی استفاده می‌کنند، اغلب با چالش‌هایی مانند عدم اطمینان سرمایه‌گذاران، مقاومت کارکنان و رقابت شدید روبرو می‌شوند. اما در مقابل، این شرکت‌ها می‌توانند بازارهای جدیدی را فتح کنند و سهم بازار خود را افزایش دهند. دیدگاه مدیریت ریسک شرکت نیز در این پژوهش، به پیروی از حبیب و همکاران (۲۰۲۴)، از سه جنبه محدودیت مالی، سرمایه‌گذاران نهادی و رقابت در بازار محصول مورد توجه قرار گرفته است. در آزمون فرضیه اول پژوهش، به بررسی تأثیر انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی پرداخته شده است. بر اساس فرضیه اول، انتظار بر این بود که انحراف راهبردی باعث افزایش اجتناب مالیاتی در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران شود. همان‌گونه که در فصل پیشین و پس از برآورد مدل اول پژوهش مشاهده گردید، ضریب تأثیر مستقل انحراف راهبردی مثبت بوده و سطح معناداری آن کمتر از ۰/۰۵ است. این بدان معناست که فرضیه اول پژوهش در سطح اطمینان ۹۵ درصد تأیید شده است.

انحراف راهبردی به این معناست که یک کسب‌وکار یا سازمان، به‌تدریج و بدون توجه به مسیر اصلی استراتژی خود، منحرف می‌شود. در نهایت، این انحراف می‌تواند منجر به کاهش کارایی، از دست دادن مزیت رقابتی و حتی شکست سازمان شود. با ترکیب دیدگاه نمایندگی و دیدگاه ریسک، استدلال می‌شود که شرکت‌هایی که از هنجارهای صنعت منحرف می‌شوند، در اجتناب از مالیات شرکت می‌کنند. نظریه نمایندگی توضیح می‌دهد که مدیران منافع شخصی خود را بر منافع دیگران ترجیح می‌دهند و در این مسیر بر حقوق دیگران پا می‌گذارند. اجتناب مالیاتی به‌عنوان تضعیف حقوق دولت و جامعه تلقی شده و سود شرکت و پاداش مدیر را افزایش می‌دهد. از سویی، انحراف راهبردی نیز نشان‌دهنده هزینه‌های نمایندگی و دور شدن شرکت از مسیر استاندارد و مورد پذیرش صنعت است. بنابراین، در شرکت‌هایی که انحراف راهبردی بالایی دارند، هزینه‌های نمایندگی نیز بیشتر است و مدیر را به انحراف در حوزه مالیاتی نیز سوق می‌دهد. بنابراین مدیران با اجتناب مالیاتی به‌دنبال پوشش ضعف‌های خود خواهند بود. نتایج با یافته‌های چن و همکاران (۲۰۲۳) و حبیب و همکاران (۲۰۲۴) همسو بوده است.

در فرضیه دوم پژوهش ادعا بر این بوده است که محدودیت مالی، تأثیر مثبت انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران را تقویت می‌کند. نتایج تحلیل آماری پژوهش این ادعا را در سطح اطمینان ۹۵ درصد تأیید نموده است. محدودیت مالی بر اساس نظریه علامت‌دهی، نشانه‌ای از ضعف مدیریتی و ناتوانی در ادای تعهدات شرکت است. بنابراین در شرکت‌هایی که دچار محدودیت مالی شده‌اند، نمی‌توان انتظار داشت که در مسیر صحیحی حرکت نمایند، زیرا تجربیات گذشته ایشان نیز منطبق بر استانداردها نبوده و باعث تحمیل محدودیت مالی بر شرکت شده است. از این‌رو هزینه‌های نمایندگی چنین شرکت‌هایی نیز بالا می‌باشد. محدودیت مالی به شرکت‌ها و مدیران آن‌ها فشار وارد نموده تا برای جبران کمبود منابع مالی، دچار انحراف شده و از اصول حاکم بر صنعت تبعیت چندانی نداشته باشند. بنابراین می‌توان محدودیت مالی را عاملی جهت ترغیب مدیران برای انحراف هرچه بیشتر از استراتژی‌های تعیین‌شده تلقی نمود. از سویی، اجتناب مالیاتی باعث ذخیره نقدینگی برای شرکت‌ها شده و این همان چیزی است که در دوران محدودیت مالی، شرکت به‌شدت به آن نیاز

دارد. لذا همان گونه که یافته‌های پژوهش نیز نشان داد، محدودیت مالی باعث می‌شود تا شدت مثبت انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی افزایش یابد. این نتیجه در پژوهش حبیب و همکاران (۲۰۲۴) نیز مستند شده است.

مطابق فرضیه سوم پژوهش، مالکیت نهادی، تأثیر مثبت انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران را تضعیف می‌کند. نتایج تحلیل آماری پژوهش این ادعا را در سطح اطمینان ۹۵ درصد تأیید نمود. مالکیت نهادی را می‌توان یکی از سازوکارهای استقرار حاکمیت شرکتی خوب در شرکت‌ها به‌شمار آورد. مالکان نهادی بر اساس نظریه نمایندگی، به دلیل قدرت نظارتی بالایی که دارند، اهمیت بیشتری به کاهش هزینه‌های نمایندگی خواهند داد. از سویی، به دلیل آنکه این مالکان قدرت تغییر هیئت‌مدیره و مدیرعامل را دارند، مدیریت ارشد مقاومت کمتری در برابر تصمیمات ایشان داشته و فرصت کمتری برای منفعت‌طلبی شخصی خواهد داشت. مالکان نهادی، به دلیل آنکه نمایندگان بنگاه‌های بزرگ اقتصادی هستند و سهام زیادی نیز در ساختار مالکیت شرکت دارند، تلاش می‌کنند که انحرافات در شرکت - به‌ویژه در برنامه‌ریزی‌ها - کاهش یابد و شرکت در راستای تأمین منافع سهامداران حرکت نماید. بنابراین سهامداران نهادی با افزایش نظارت بر مدیریت باعث می‌شوند تا مدیر انحراف کمتری از برنامه‌های ابلاغی و مصوب داشته باشد. در چنین شرایطی انحراف راهبردی کاهش خواهد یافت. از سویی، مالکان نهادی در بسیاری از اوقات نمایندگان بخش‌های دولتی و خصوصی در اقتصاد هستند. بنابراین در دیدگاه اجتناب مالیاتی قرار نگرفته و به پرداخت حقوق دولتی پایبند خواهند بود که اجتناب مالیاتی پایین را به ارمغان می‌آورد. بنابراین همان گونه که آزمون فرضیه سوم پژوهش نیز تأیید نمود، مالکیت نهادی باعث تضعیف اثر مثبت انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی می‌شود. این نتیجه هم‌راستا با یافته‌های حبیب و همکاران (۲۰۲۴) می‌باشد.

براساس فرضیه چهارم پژوهش، رقابت در بازار محصول، تأثیر مثبت انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران را تقویت می‌کند. نتایج تحلیل آماری پژوهش این ادعا را نیز در سطح اطمینان ۹۵ درصد تأیید نموده است و فرضیه چهارم پژوهش نیز تأیید می‌شود. فشار رقابتی بالا نشان از آن دارد که شرکت سهم کمتری از بازار فروش محصولات را در اختیار دارد. بنابراین درآمدهای عملیاتی و جریان نقد عملیاتی کمتری را نیز عاید خواهد نمود. چنین وضعیتی شرکت را تحت فشار رقبا قرار داده و دیدگاه‌های انقباضی را به شرکت حاکم می‌نماید. شرکت‌هایی که تحت فشار رقابتی دیگر رقبا صنعت قرار می‌گیرند، اگر نتوانند مزیت رقابتی ارائه و سهم فروش خود را افزایش دهند، این نقیصه را از طریق انحراف از برنامه‌های تعیین‌شده جبران خواهند نمود. بنابراین شرکت به دلیل کمبود نقدینگی مجبور خواهد شد تا بخشی از برنامه‌های راهبردی خود را کنار گذاشته و مسیر جدیدی را در پیش گیرد. همچنین فشار رقابتی، انگیزه مدیریت برای اجتناب مالیاتی را نیز افزایش می‌دهد تا با هزینه‌کرد مالیاتی کمتر، صرفه‌جویی نموده و کمبودهای خود را جبران نماید. از سویی، رقابت بالا باعث می‌شود تا شرکت در سودآوری با محدودیت مواجه گردد و مدیریت آن را تهدیدی برای بقای خود ببیند. در نتیجه بر اساس نظریه نمایندگی، انگیزه‌های وی برای جبران محدودیت سود ناشی از رقابت از طریق روش‌های جایگزین مانند اجتناب مالیاتی افزایش می‌یابد. نتایج در آزمون فرضیه چهارم نیز مطابق با یافته‌های حبیب و همکاران (۲۰۲۴) بوده است.

با توجه به تأیید تأثیر مثبت انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی شرکت، به ارکان راهبری شرکتی - مانند هیئت‌مدیره، کمیته حسابرسی و حسابرسان مستقل - توصیه می‌شود در نظارت بر عملکرد شرکت‌ها و با هدف رعایت حقوق مالیاتی، برنامه‌های راهبردی شرکت‌ها را مدنظر قرار دهند و به‌دقت نظارت نمایند که مدیران در مسیر تعیین‌شده حرکت کرده و از انحراف بپرهیزند. برگزاری جلسات با مدیریت ارشد و آسیب‌شناسی علل انحراف راهبردی نیز می‌تواند در اصلاح برنامه‌ها یا کمک به مدیریت جهت تحقق برنامه‌ها مؤثر باشد.

بر اساس نتایج فرضیه دوم پژوهش - که محدودیت مالی را عاملی برای تشدید اثر مثبت انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی معرفی نموده است - پیشنهاد می‌شود در مواقعی که شرکت در محدودیت مالی قرار دارد، نظارت بر نحوه اجرای برنامه‌های راهبردی در شرکت‌ها افزایش یابد و از سویی، ممیزان مالیاتی نیز در رسیدگی به دفاتر مالی چنین شرکت‌هایی با احتیاط بیشتری عمل نمایند. همچنین پیشنهاد می‌شود مدیران شرکت‌ها با مدیریت مناسب منابع در اختیار و اتخاذ سیاست‌های انقباضی در شرایط محدودیت مالی، از تمایل مدیر به اجتناب مالیاتی یا انحراف از برنامه‌های راهبردی جلوگیری نمایند.

مبتنی بر یافته‌های آزمون فرضیه سوم پژوهش که سهامداران نهادی را سدی در برابر تأثیر مثبت انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی مستند تلقی کرده، پیشنهاد می‌شود شرایط برای افزایش نسبت مالکیت نهادی در شرکت‌ها فراهم گردد تا از بعد نظارتی این سهامداران برای حمایت از حقوق سایر مالکان و ذی‌نفعان استفاده شود. همچنین انتخاب گزینه‌های سرمایه‌گذاری برای خرید و فروش سهام می‌تواند بر اساس مالکیت نهادی شرکت صورت پذیرد، زیرا چنین شرکت‌هایی ضمن پایبندی به برنامه‌های راهبردی تدوین‌شده، هزینه‌های نمایندگی پایینی نیز دارند. بر اساس نتایج آزمون فرضیه چهارم پژوهش که رقابت در بازار محصول را عاملی برای تشدید اثر مثبت انحراف راهبردی بر اجتناب مالیاتی معرفی نموده است، توصیه می‌شود ممیزان مالیاتی و حساب‌رسان در تعیین ریسک رسیدگی شرکت‌ها، به سهم بازار فروش محصولات شرکت نیز - در کنار سایر مؤلفه‌ها - توجه نمایند، زیرا چنین شرکت‌هایی استعداد بیشتری برای اجتناب مالیاتی داشته و هزینه نمایندگی آن‌ها به دلیل انحراف راهبردی بیشتر است.

به‌طور کلی، یافته‌های پژوهش حاضر می‌تواند به توسعه سیاست به‌ویژه در زمینه‌های مرتبط با مالیات شرکت‌ها و شیوه‌های تجاری اخلاقی کمک کند. قانون‌گذاران ممکن است در رابطه با نحوه تلاش شرکت‌ها برای اجتناب از مالیات با درگیر شدن در انحراف راهبردی، تماشای فضا را در نظر بگیرند. درک منطق انتخاب یک جهت‌گیری استراتژی خاص برای مدیران جالب است. علی‌رغم پیامدهای منفی، مدیران ممکن است همچنان از استراتژی‌های انحرافی پیروی کنند که هزینه‌های انحراف از همتایان صنعت کمتر از مزایای انطباق با هنجارهای صنعت باشد. این بینش‌ها به بحث گسترده‌تری پیرامون شیوه‌های تجاری اخلاقی و تضمین مشروعیت و شهرت شرکت کمک می‌کند.

اما؛ در پژوهش‌های آتی این موارد می‌تواند مورد مطالعه پژوهشگران قرار گیرد؛ بررسی تأثیر قدرت مدیر عامل بر اجتناب از مالیات شرکت؛ نقش تعدیل‌کننده مالکیت نهادی؛ استراتژی کسب‌وکار و انحراف راهبردی در حسابداری، امور مالی و حاکمیت شرکتی؛ ریسک ژئوپلیتیک، محدودیت‌های مالی و اجتناب مالیاتی.

در بیان محدودیت‌های پژوهش نیز، علی‌رغم روش‌هایی مانند نرخ مؤثر مالیاتی که برای اندازه‌گیری اجتناب مالیاتی پیشنهاد شده است، با این حال در عمل شاید نتوان به‌درستی این اقدام را در شرکت‌ها اندازه‌گیری نمود. این پژوهش بازه زمانی ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۲ را مورد مطالعه قرار داده است و برای استفاده از نتایج پژوهش در دوره‌های قبل و بعد، می‌بایست جانب احتیاط رعایت شود.

منابع

1. Babar, M., & Habib, A. (2021). Product market competition in accounting, finance, and corporate governance: A review of the literature. *International Review of Financial Analysis*, 73, Article 101607. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2020.101607>
2. Banker, R., Flasher, R., & Zhang, D. (2024). Strategic positioning and asymmetric cost behavior. *Asian Review of Accounting*, ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/ARA-12-2023-0347>
3. Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173–1182. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173>
4. Bayatmanizani, M. R. (2024). The relationship between shareholder type and cash flow ratio with tax avoidance using multiple regression. *Accounting and Management Perspective*, 7(90), 272–285. [in Persian]
5. Booth, L., & Zhou, J. (2009). Market power and dividend policy: A risk-based perspective. SSRN. <http://ssrn.com/abstract=1296940>
6. Carpenter, M. A. (2000). The price of change: The role of CEO compensation in strategic variation and deviation from industry strategy norms. *Journal of Management*, 26(6), 1179–1198. <https://doi.org/10.1177/014920630002600606>
7. Deephouse, D. L. (1999). To be different, or to be the same? It's a question (and theory) of strategic balance. *Strategic Management Journal*, 20(2), 147–166. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-0266\(199902\)20:2<147::AID-SMJ11>3.0.CO;2-Q](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0266(199902)20:2<147::AID-SMJ11>3.0.CO;2-Q)
8. Dehghani Ashkezari, M., & Mohammadi Moghaddam, A. (2024). The effect of financial leverage on real earnings management considering the role of financial constraints. *Journal of New Research Approaches in Management and Accounting*, 8(28), 1204–1221. [in Persian]
9. Desai, M. A., & Dharmapala, D. (2009). Corporate tax avoidance and firm value. *The Review of Economics and Statistics*, 91, 537–546. <https://doi.org/10.2139/ssrn.689562>
10. Dong, X., Chan, K. C., Cui, Y., & Guan, J. X. (2021). Strategic deviance and cash holdings. *Journal of Business Finance & Accounting*, 48, 742–782. <https://doi.org/10.1111/jbfa.12487>
11. Edwards, A., Schwab, C., & Shevlin, T. (2016). Financial constraints and cash tax savings. *The Accounting Review*, 91, 859–881. <https://www.jstor.org/stable/43867590>
12. Faraji, O., Sajjadpour, R., Rafiei, M., & Borji, P. (2020). Financial statement comparability, product market competition, and tax avoidance. *Journal of Financial Accounting Research*, 12(3), 23–44. doi [10.22108/far.2020.120404.1562](https://doi.org/10.22108/far.2020.120404.1562) [in Persian]
13. Habib, A., Ranasinghe, D., & Perera, A. (2024). Business strategy and strategic deviation in accounting, finance, and corporate governance: A review of the empirical literature. *Accounting and Finance*, 64(1), 129–159. <https://doi.org/10.1111/acfi.13131>
14. Habib, A., Ranasinghe, D., & Perera, A. (2024). Strategic deviation and corporate tax avoidance: A risk management perspective. *Journal of Risk and Financial Management*, 17, Article 144. <https://doi.org/10.3390/jrfm17040144>
15. Habib, A., Ranasinghe, D., & Perera, A. (2023). Strategic deviation and corporate tax avoidance. SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4402293>
16. Habib, A., Costa, M. D., & Jia, J. (2021). Determinants and consequences of financial constraints: A review of the empirical literature. *China Accounting and Finance Review*, 23, 78–126. <https://durham-repository.worktribe.com/output/1192069>
17. Handoyo, S., Wicaksono, A., & Darmesti, A. (2022). Does corporate governance support tax avoidance practice in Indonesia? *International Journal of Innovative Research and Scientific Studies*, 5(3), 184–201. <https://doi.org/10.53894/ijirss.v5i3.505>
18. Jiang, F., Kim, K. A., Nofsinger, J. R., & Zhu, B. (2015). Product market competition and corporate investment: Evidence from China. *Journal of Corporate Finance*, 35, 196–210. <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2015.09.004>

19. Kalbuana, N., Taqi, M., Uzliawati, L., & Ramdhani, D. (2023). CEO narcissism, corporate governance, financial distress, and company size on corporate tax avoidance. *Cogent Business & Management*, 10(1). <https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2167550>
20. Khajavi, Sh., Veisi Hisar, A., & Ghiyouri Moghaddam, A. (2024). The moderating role of institutional investors and product market competition on the effect of financial reporting readability on cost of capital. *Advances in Accounting*, 16(1). [in Persian]
21. Khurana, I. K., Moser, W. J., & Raman, K. K. (2018). Tax avoidance, managerial ability, and investment efficiency. *Abacus*, 54, 547–575. <https://doi.org/10.1111/abac.12142>.
22. Madani Khaneqah, D., & Makarim, E. (2023). The relationship between opacity in operating cash flows and tax avoidance emphasizing agency costs in Iran's capital market. *Tax Research Journal*. [in Persian]
23. Madbari, M., & Jafarzadeh Bishak, M. S. (2019). The effect of managerial behavioral characteristics on tax avoidance with emphasis on board independence. *Accounting and Management Perspective*, 1(10), 116–133. [in Persian]
24. Maleki Nezhad Kheimeseri, R., Ghodrati, H., Farzinfar, A. A., & Jabari, H. (2025). Presenting a strategic factor identification model for tax avoidance processes in privately listed companies using ISM and MICMAC analysis. *Management Accounting and Auditing Knowledge*, 14(56), 65–82. [in Persian]
25. Mirzadehzare, M., Meshki Miyavoghi, M., & Mirbargkar, S. M. (2024). The effect of behavioral biases (overconfidence, short-termism, and optimism) on tax avoidance. *Applied Research in Financial Reporting*, 13(1), 265–292. [in Persian]
26. Mithas, S., Tafti, A., & Mitchell, W. (2013). How a firm's competitive environment and digital strategic posture influence digital business strategy. *MIS Quarterly*, 37, 511–536. <https://doi.org/10.25300/MISQ/2013/37.2.09>.
27. Mohammadi Tabar, A. (2022). The effect of financial constraints on the relationship between tax avoidance and cash holding levels. *Accounting and Management Perspective*, 5(60), 73–83. [in Persian]
28. Mokhtari, B., & Jaberri Khosroshahi, A. (2022). The effect of internal controls on tax avoidance emphasizing the moderating role of firm reputation and institutional ownership. *Accounting and Management Perspective*, 5(63), 120–138. [in Persian]
29. Moradzadeh Fard, M., Nazemi Ardakani, M., Gholami, R., & Farzani, H. (2009). Investigating the relationship between institutional ownership and earnings management in listed companies on the Tehran Stock Exchange. *Accounting and Auditing Reviews*, 16(55), 85–98. [in Persian]
30. Oussii, A. A., & Klibi, M. F. (2024). The impact of CEO power on corporate tax avoidance: The moderating role of institutional ownership. *Corporate Governance*, 24(4), 725–742. <https://doi.org/10.1108/CG-02-2023-0067>
31. Pourheidari, O., & Koopae Haji, M. (2010). Predicting corporate financial distress using a linear discriminant function model. *Financial Accounting Research*, 2(3), 33–46. [in Persian]
32. Qawqzeh, H. K. (2023). The effect of ownership structure on tax avoidance with audit quality as a moderating variable: Evidence from the ailing economies. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/JFRA-03-2023-0122>
33. Rashid, M. H. U., Begum, F., Hossain, S. Z., & Said, J. (2024). Does CSR affect tax avoidance? Moderating role of political connections in the Bangladesh banking sector. *Social Responsibility Journal*, 20(4), 719–739. <https://doi.org/10.1108/SRJ-09-2022-0364>
34. Sadjiarto, A., Hartanto, S., Natalia, N., & Octaviana, S. (2020). Analysis of the effect of business strategy and financial distress on tax avoidance. *Journal of Economics and Business*, 3(1). <http://ssrn.com/abstract=3539036>
35. Saeedi, A., & Hosseini, R. (2024). The effect of firm size on the relationship between institutional ownership, financial leverage, liquidity, and tax avoidance in listed companies on the Tehran Stock Exchange. *Accounting and Management Perspective*, 7(91), 295–308. [in Persian]
36. Um, J., & Han, N. (2021). Understanding the relationships between global supply chain risk and supply chain resilience: The role of mitigating strategies. *Supply Chain Management*, 26(2), 240–255. <https://doi.org/10.1108/SCM-06-2020-0248>

37. Velte, P. (2024). Ownership structure and corporate tax avoidance: A structured literature review on archival research. *Journal of Applied Accounting Research*, 25(3), 696–731. <https://doi.org/10.1108/JAAR-10-2022-0259>
38. Wang, K., Hu, Y., Zhou, J., & Hu, F. (2023). Fintech, financial constraints and OFDI: Evidence from China. *Global Economic Review*, 52(4). <https://doi.org/10.1080/1226508X.2023.2283878>
39. Xu, X., & Yang, J. (2023). Does managerial short-termism always matter in a firm's corporate social responsibility performance? Evidence from China. *Heliyon*, 9, Article e14240. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e14240>.
40. Zhang, X., Husnain, M., Yang, H., Ullah, S., Abbas, J., & Zhang, R. (2022). Corporate business strategy and tax avoidance culture: Moderating role of gender diversity in an emerging economy. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 827553. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.827553>